

РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається сучасний стан розвитку вищої освіти України, в таку епоху розвитку суспільства, де характерною рисою є різке прискорення темпів суспільного виробництва, швидка зміна технічних рішень і технологій, при мобільності та динамічності техніки та технічних пристроїв.

Стаття зачіпає актуальну сьогодні тему якості освіти та основних факторів, що впливають на надання системою освіти якісних освітніх послуг.

Розглянуто трансформацію системи освіти через вплив сучасних тенденцій в науці, пов'язаних з глобалізацією в освітній галузі, через проведення аналізу наукових досліджень, які визначають зміст спеціальності, через визначення впливу розвитку науки на освіту, через визначення відповідності існуючих наукових досліджень цілям стимулювання розвитку системи освіти.

Ключові слова: викладач, студент, здобувач освіти, фундаменталізація, професіоналізація, суспільство, консультант, вимоги, знання, технології.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного суспільного виробництва є різке прискорення його темпів, швидка зміна багатьох технічних рішень й технологій. Мобільність й динамічність – відмінні риси сучасної науки і техніки. Сучасний фахівець на відміну від фахівця початку ХХ століття, який, можна сказати, вчився своїй професії один раз на все життя, повинен безперервно доучуватися. Тому в якій би області не працював спеціаліст, він має бути динамічним, мобільним, здатним безперервно підвищувати свою кваліфікацію, уміючим творчо мислити і самостійно вирішувати принципово нові завдання, адаптуватися до швидко змінних умов діяльності. Таким чином, вирішальне значення для випускника університету або академії стає не лише оволодіння сумою конкретних знань і навичок, але як головна мета – уміння їх самостійно добувати, накопичувати, систематизувати.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-методологічні засади системи вищої освіти в Україні, освітньої політики держави взагалі у своїх працях досліджують В. Андрющенко, В. Дарманський, Д. Дзвінчук, В. Журавський, В. Кремень, В. Луговий, С. Ніколаєнко, В. Огнів'юк, Н. Протасова та інші вітчизняні вчені.

Також даною проблематикою займаються такі зарубіжні фахівці: А. Адамський, А. Бардашкєвич, П. Браун, І. Налєтова, Л. Палл, В. Полонський, О. Смолін, Ж. Халлак, В. Шкатулла та багато інших [14].

Мета статті полягає у розкритті ситуації з підготовки фахівців системою вищої освіти України та виявлення основних тенденцій та перспектив на майбутнє у розвитку процесу навчання в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невідповідність рівня змін системи освіти до вимог зовнішнього середовища привело до появи у суспільстві "подвійних стандартів". Різке зростання попиту на фахівців з вищою освітою і переваги при працевлаштуванні фахівця, що має вищу освіту, сприяли зростанню потреб у освітніх послугах. Причому потреби зростала настільки швидко, що існуючі заклади вищої освіти часто не в змозі були повністю задовольнити наявні потреби. Дана ситуація призвела до організації нових структур в системі освіти і до відкриття в складі існуючих закладів вищої освіти невластивих напрямків освіти, наприклад, гуманітарних спеціальностей в технічних вузах, де стали з'являтися економісти, юристи, менеджери і т.д.

У даній ситуації стали виникати деякі проблеми втрати якості освіти, що виражаються в оцінці підготовленості фахівців з точки зору роботодавців. Зниження "авторитету" одержаної студентами освіти. Роботодавцями стала негативно сприйматися "комерційна" освіта, якість якої значно відрізнялася від прийнятого раніше в суспільстві розуміння рівня класичної вищої освіти.

Очевидно, що причина втрати якості пов'язана з недостатнім розвитком наукової та практичної бази закладів вищої освіти. Ідея розвитку якості освіти за допомогою науки не є новою. На початку ХІХ століття В. фон Гумбольдом була сформульована концепція фундаментальної освіти в основу якого повинні бути покладені науково обґрунтовані знання, які сьогодні формує наука. На його думку кращим способом отримання якісної освіти для здобувачів освіти є безпосередня участь в наукових дослідженнях на практиці. Така якість освіти може бути реалізовано переважно у великих класичних університетах, де на високому рівні ведуться наукові дослідження і практичні наукові заняття зі студентами [10].

Система вищої освіти, яка не розвивається, або недостатньо швидко позитивно змінюється – поступово деградує, абстрагуючи свою діяльність від вимог зовнішнього середовища. За відповідності системи вищої освіти рівню та швидкості трансформації зовнішнього середовища відбувається зниження рівня протиріч, що позитивно впливає на стабільність системи вищої освіти в цілому та окремого закладу вищої освіти зокрема.

Економіка постмодерну висуває ряд вимог до системи вищої освіти, в число яких входять: а) вплив сучасних тенденцій в науці, пов'язаних з глобалізацією в освітній галузі; б) проведення аналізу наукових досліджень, які перебувають в області тих знань, які визначають зміст спеціальності; в) визначення впливу розвитку науки на економіку освіти; г) визначення відповідності існуючих наукових досліджень цілям стимулювання розвитку системи освіти [5].

Дані вимоги економіки постмодерну носять характер стрімко змінних інтегрованих моделей, що мають певний набір якісних вимог, які змушують систему вищої освіти постійно трансформуватися і розвиватися. Трансформація системи освіти не завжди носить характер, адекватний вимогам зовнішнього середовища. У його функціонуванні є і негативні сторони, такі як: а) відсутність в системі освіти мінімально необхідної власної наукової та матеріально-технічної бази; б) відсутність в роботі закладів вищої освіти досить значущою практичної наукової складової; в) комерціалізація спеціальностей, у відриві від реально сформованого в регіонах попиту на фахівців; г) формування вузько кон'юнктурних напрямків освіти та формування освітніх програм, виходячи з максимального ринкового попиту [5].

Тому перед вищою школою стоїть важливе завдання: навчити студентів думати, прищепити їм здатність до самостійної діяльності, постійному вдосконаленню, уміння здійснювати творчий пошук.

Серед загальних тенденцій в освіті А. О. Лігоцький [11] відзначив, кількість людей з вищою освітою зростає останніми роками та відбувається всебічний розвиток людини як особистості. М. В. Бірюкова, розглядаючи прогностичні тенденції розвитку системи вищої освіти в Україні, говорить про: а) відповідність вітчизняної вищої освіти світовим тенденціям і виявлення змін, які будуть впливати на світову вищу освіту в найближчі 10-15 років; б) урахування закладами вищої освіти реальних потреб суспільства; в) націленість змісту вищої освіти на збільшення загальнофундаментальної підготовки і розвиток суміжних спеціальностей [2, с. 18-25].

Сьогодні в діяльності вищої школи усе більш чітко проявляється перенесення акценту з інформаційного навчання на методологічне. Важливу роль набуває органічна сполука навчання з науковою і практичною діяльністю, з науково-технічною творчістю. До вищої освіти, до випускників вищої школи сьогодні пред'являються нові вимоги, пов'язані з новим становищем науки в суспільстві, з мобільністю й динамічністю. У даний час все частіше говорять про зміну ролі педагога, про рух його ролі в сторону "консультанта". Усне, безпосереднє і живе спілкування в парі "викладач-студент" залишиться в сфері освіти в тих випадках, коли можна і потрібно говорити про передачу культурної і духовної традиції. Але в більшості випадків роль викладача – консультанта – консультанта в разі розвитку інформаційних освітніх систем виправдана з усіх точок зору і неминуча [4].

На думку авторського колективу, який працював над науковою працею "Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття" під головуванням В. М. Литвина, "Життя вимагатиме інтелектуально розвиненої особистості, базовим компонентом духовного світу якої стануть саме фундаментальні знання і здатність до самоосвіти в контексті постійно зростаючої інформації. Останнє зумовлює першу й головну вимогу до освіти XXI ст. – вона має бути фундаментальною, базуватися на найновіших наукових досягненнях та новітніх педагогічних технологіях" [12, с. 266].

Акцентують увагу на фундаменталізації освіти й інші автори. Аналізуючи суспільні процеси, В. П. Андрущенко так говорить про головні тенденції розвитку вищої освіти у XXI ст.: 1) "Фундаменталізація освіти ... є основною вимогою, стратегічним напрямком, головною змістовною лінією її розвитку в XXI столітті"; 2) "Гуманізація освіти ... постає такою ж, як і фундаменталізація, стратегічною лінією і водночас філософсько-методологічним принципом її розвитку в XXI столітті" [1, с. 11-17]. Про підвищення ролі фундаменталізації говорить і С. У. Гончаренко: "Загальною світовою тенденцією розвитку професійної освіти все більше усвідомлюється необхідність посилення її загальноосвітнього і професійного фундаменту, фундаменталізації професійної освіти" [7, с. 13].

Цікаву думку висловив І. А. Зязюн стосовно ролі фундаменталізації і професіоналізації в освіті: "У підготовці спеціаліста з вищою освітою важливо врахувати дві протилежні тенденції – фундаменталізація і професіоналізація, які, однак, повинні доповнювати одна одну. Адже отримувані фундаментальні знання можуть реалізуватись у практичній діяльності лише за умови високого рівня професіоналізму. І навпаки, процес професіоналізації нерідко зупиняється, якщо не вистачає фундаментальної підготовки" [9, с. 11].

На справді фундаменталізацію і професіоналізацію, як тенденції розвитку професійної освіти не варто розглядати як конкуруючі самодостатні моделі професійної освіти. Їх краще розглядати як послідовні її рівні, які доповнюють один одного: загальнонауковий (базовий) і спеціальний (професійно-

орієнтований). У цьому випадку кожен з них дістає можливість додаткового розвитку: базовий з такого, що забезпечує і допомагає, перетворюється в самоцінний, самодостатній і повноправний предмет професійної освіти; на спеціальному ж з'являється можливість для більш ґрунтовної і універсальної підготовки в професійній галузі на фундаменті різнобічної і достатньо глибокої загальнонаукової освіченості. Обидва ці рівні, з урахуванням специфіки кожного з них, повинні зазнавати впливу фундаменталізації як процесу, який сприяє більш повному розкриттю потенціалу освіти.

Необхідність і значення фундаменталізації професійної освіти зумовлюють такі положення: фундаменталізація професійної освіти, в тому числі загальнонаукового (базового) компоненту, необхідна насамперед для гармонійної адаптації особистості до соціальних, економічних, технологічних і природних чинників життя; фундаменталізація є умовою багатократного підвищення професійної мобільності особистості, як у плані збільшення її можливостей змін професії, так і в плані розширення професійних функцій і можливостей в рамках основної професії; фундаменталізація є способом розв'язання суперечності між обсягом інформації (в тому числі й навчальної), яка стрімко зростає, і обмеженими можливостями її засвоєння окремою людиною (учнем чи студентом); фундаменталізація є необхідною умовою і основою для неперервної освіти протягом життя і т.д. [13].

Фундаменталізація освіти – це основа цілісної професійної освіти, яка гарантовано забезпечує: системний рівень пізнання дійсності, здатність бачити і досліджувати механізми самореалізації і саморозвитку явищ і процесів; формування найбільш істотних, стійких, довготривалих знань, які лежать в основі цілісного сприймання сучасної наукової картини світу; формування цілісного, енциклопедичного погляду на сучасний світ і місце людини в усьому світі; оволодіння основами єдиної людської культури в її природничо-науковій і гуманітарній площинах; створення бази професійної культури і професійної майстерності; формування потреби в самоосвіті [6].

Поняття освіти вельми складне і багатоаспектне. В поняття освіти включені не тільки знання, навички та вміння як результат навчання, а й вміння критично мислити, творити, оцінювати з моральних позицій все, що відбувається навколо як нескінченний процес діяльності та спілкування людини з йому ж подібними. Досягається це шляхом включення людини в найважливіші види діяльності.

Тобто, освіта це суспільне організований і нормований процес (і його результат) постійної передачі попередніми поколіннями наступним соціально значущого досвіду [15].

Сама ж освіта представлена процесами навчання здобувача освіти і викладання певного об'єму знань, вмінь та навичок викладачем. Процеси навчання і викладання представляють собою дві особливі, хоча і взаємозалежні форми діяльності здобувача освіти і викладача та відображають двоїстий характер процесу навчання. Наукова теорія процесу навчання включає в себе розробку таких прийомів і способів організації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, які забезпечують ефективне засвоєння ними знань, вироблення умінь і навичок і формування здібностей. У визначенні навчання, що дається сучасної педагогікою, підкреслюється взаємодія викладача та здобувача освіти. Визначаючи важливість і значимість сучасних тенденцій і в розумінні суті процесу навчання, треба все ж підкреслити керівну і спрямовуючу діяльність викладача, який і при найвищій активності і самостійності здобувачів освіти завжди виступає організатором їх пізнавальної діяльності. У його функції входить також планування, стимулювання, контроль, аналіз результатів навчання [8, с. 203-204].

Метою викладання є організація ефективного навчання кожного здобувача освіти в процесі передачі інформації, контролю і оцінки її засвоєння. Ефективність навчання передбачає також взаємодію з студентами і організацію як спільної, так і самостійної діяльності. Успішність навчання студентів це також ефективність керівництва навчальним процесом, що забезпечує високі результати при мінімальних витратах [3, с. 86-88].

При врахуванні сучасних змін науки, техніки, взагалі прогресу і розвитку суспільства необхідно змінювати всі складові системи освіти і процесу викладання викладачем та засвоєння здобувачем освіти в тому числі.

Передусім, на нашу думку, необхідно змінювати та осучаснювати методику викладання фундаментальних наук, які є базою для вивчення інших спеціальних дисциплін. У сучасних умовах науково-технічного прогресу, коли дисципліни розвиваються, оновлюються дуже швидко, а в майбутньому буде ще швидше, отримання і передача знань мають певні особливості.

Учбові плани закладів вищої освіти, включаючи питання нової інформації, в той же час зберігають все ті основи знань, які стали класичними для фахівця впродовж останнього століття. Крім того, нерідко введення нових курсів не пов'язується із змістом інших споріднених курсів. Так, наприклад, якщо спеціальний курс обчислювальної техніки не забезпечується відповідною підготовкою студента в курсі математики і якщо потім – в інших спеціальних курсах не використовуватиметься обчислювальна техніка, то такого роду "добавки" нових знань дають незначний ефект і лише перевантажують студента. Цим наноситься серйозний збиток і мотиваційному аспекту викладання дисциплін.

Але в тож час система освіти не повинна стояти на місці, вона повинна перебудовуватися, удосконалюватися, доповнюватися йдучи в ногу з часом і навіть випереджати його, щоб сьогоднішній

студент й майбутній фахівець мав на увазі, які нові форми діяльності будуть найбільш перспективними в найближчі 10-15 років, які засоби і можливості будуть у фахівця і які реалії його чекають в цьому недалекому майбутньому.

Говорячи про роль наукових досліджень, треба сказати, що нині, коли йдеться про підготовку гармонійно розвинутого, творчого фахівця, що вільно володіє фундаментальними знаннями, уміло адаптується до новітніх досягнень науки і техніки. Виховати такого фахівця може тільки викладач, який одночасно будучи і дослідником, який залучає до своєї творчої лабораторії слухачів, який захоплений наукою і може захопити студентів.

Значення наукових досліджень повинне розглядатися і враховуватися не менше чим в трьох аспектах: 1) вплив наукових досліджень на вдосконалення учбового процесу, віддзеркалення сучасних наукових досягнень в учбовій діяльності закладів вищої освіти та постановці процесу навчання, тобто у вирішенні учбових і методичних завдань; 2) роль навчального дослідження, що проводиться викладачами, аспірантами і студентами, як потужного засобу виховання молодих спеціалістів, як засобу підвищення інтересу до навчання і як інструменту для створення у майбутніх фахівців необхідних ним навичок самостійного теоретичного і експериментального наукового дослідження; 3) вклад учених, що працюють у вищих учбових закладах, в загальний прогрес науки і організація діяльності учених для досягнення найбільшого ефекту в наукових дослідженнях.

Важко переоцінити виховну роль наукових досліджень. Тільки творчо працюючий викладач може викликати істинну повагу в студентів. І саме на цій основі можна створити спільність інтересів і взаємного розуміння, які можуть забезпечити достовірно виховну роль викладача-наставника.

Розвиваючи наукові дослідження, необхідно враховувати, що науково-дослідна робота у закладах вищої освіти має свої особливості та специфіку: вона складає єдине ціле з науково-методичною, учбовою і виховною діяльністю. Методична робота неможлива без наукової, неможливі без неї і повноцінна підготовка кадрів, розвиток, оновлення, створення нових спеціальностей. Також важливо практикувати колективне виконання тем дипломних робіт, проектів і дисертацій; заохочувати студентів на результативні наукові дослідження і зараховувати їх на сумісництво; виділяти студентам час для участі в науково-дослідній роботі, вводячи її в графік учбового навантаження; залучати до наукових досліджень, починаючи з молодших курсів, передбачаючи відповідну оплату такої роботи. Усе це зміцнює творчі контакти між викладачем і студентом.

Висновки та напрямок подальших досліджень. З вищесказаного ясно, що фундаментальний зміст загальнонаукової підготовки є теоретичною основою професійної підготовки. А фундаментальну професійну освіту слід розглядати як результат інтеграції загальнонаукової, фундаментальної техніко-технологічної і фундаментальної професійної (спеціальної) підготовок. Таким чином, фундаменталізація професійної освіти підвищує її якість з погляду кардинального перегляду методологічного, аксіологічного, культурологічного фундаменту особистості учня і студента, їх навчально-пізнавальної і майбутньої професійної діяльності.

Напрямок подальших досліджень є розкриття функціонування системи вищої освіти України з урахуванням інформаційного суспільства та нової законодавчої бази відносно системи вищої освіти в Україні.

Використані джерела

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11–17.
2. Бірюкова М. В. Прогностичні тенденції розвитку системи вищої освіти в Україні // Нові технології навчання: Наук.-метод. збірник / Ред. кол. В. П. Андрущенко (гол. ред.), О. І. Ляшенко, А. М. Федяєва та ін. – Вип. 22. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 18-25.
3. Бордовская Н. В., Реан А. А. педагогика: Учеб. пособие. – СПб.: Питер, 2006. – 304 с: ил. – (Серия "Учебное пособие").
4. Васильев В. Н., Сухорукова М. В. Образование в информационном обществе [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&d=light&id_sec=144&id_thesis=5776 (дата звернення 28.04.2018). Назва з екрана.
5. Горбачев С. В. Влияние науки на развитие образовательного комплекса в условиях постмодерна // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2006. – Т. 148, кн. 4. – С. 46-52.
6. Гончаренко С. Фундаменталізація професійної освіти [Електронний ресурс] / – Режим доступа: <http://lib.iitta.gov.ua/707118/1/%D0%A4%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення 29.04.2018). Назва з екрана.
7. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 334 с.
8. Ильина Т. А. Педагогика: курс лекций. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1984. – 496 с.

9. Зязюн І. А. Сучасний викладач технічного вузу: особливості педагогічної дії // Шлях освіти. – 1998. – №2. – С. 9-13.
10. Кришко А. Гумбольдтівська модель університетської освіти // Порівняльно-педагогічні студії № 1(19), 2014 С. 67-71.
11. Лігоцький А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем. – К.: Техніка, 1997. – 210с.
12. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: В. М. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – К.: Навчальна книга, 2004. – 672 с.
13. Читалин Н. А. Фундаментализация профессионального образования // Профессиональное образование, Казанский педагогический журнал, 2000. – № 2 (1а). – С. 11-15.
14. Шістопал Ю. М. Освітня політика в Україні: фактори впливу на якість механізмів її управління. Науковий вісник Академії муніципального управління: серія "управління" Вип. 3-4, 2015 С. 191-201.
15. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Pedorych A.

DEVELOPMENT OF THE TRAINING PROCESS OF SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the current condition of development of higher education in Ukraine, in such an era of development of society, where the characteristic feature is the sharp acceleration of the rates of social production, the rapid change of technical solutions and technologies, with the mobility and dynamism of technology and technical devices. The article touches upon the current theme of the quality of education and the main factors that influence the provision of educational services for quality educational services. The transformation of the system of education through the influence of modern trends in science related to globalization in the educational sphere is considered through the analysis of scientific research, which determine the content of the specialty, through determining the impact of the development of science on education, by determining the conformity of existing research to the goals of stimulating the development of the education system. The article reveals the aspects of the present days in the activities of higher school institutions, where the emphasis of information teaching on the methodological approach is increasingly clear. An important role is played by the organic combination of training with scientific and practical activities, with scientific and technical creativity. Higher education, graduates of higher school institutions have today new demands related to the new state of science in society, with mobility and dynamism. The role of the teacher changes, his movement of the role towards the "tutor".

The results of researching of many scientists who worked on the problems of the development of the education system in Ukraine and the system of higher education in particular are summarized. The perspectives and trends that await higher education in Ukraine and the teacher of higher educational school in particular are listed.

The most important task facing the high school: to teach students to think, to instill their ability to self-development, continuous improvement, ability to perform creative search is revealed at this stage. It is substantiated that the best way of obtaining quality education is the direct participation of students in scientific researching in practice. The availability of a system of scientific schools in institutions of higher education, an experimental base and a high quality basic training of students in the field of fundamental sciences makes it possible to train a modern specialist.

A fundamental vocational education should be considered as a result of the integration of general scientific and fundamental vocational training.

Key words: *teacher, student, receiver of training, fundamentalization, professionalization, society, tutor, requirements, knowledge, technologies.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2018